

Oponentský posudek diplomové práce

Jana Jirků: *Pokus o porovnání estetiky Jana Mukařovského a feministických přístupů v estetice*

S tématem diplomové práce Jany Jirků jsem se seznámila již více než před rokem, kdy mě budoucí diplomantka požádala o konzultaci svých tezí. Téma jsem od počátku považovala za zajímavé, byť jsem měla několik výhrad k metodologii a k některým pracovním hypotézám. Jana Jirků poté odjela na stáž a výsledek její roční intenzivní práce nad zvoleným tématem jsem dostala do ruky před dvěma týdny.

Ačkoli není mou úlohou hodnotit průběh zpracování diplomové práce, nemohu se nezmínit o tom, že cesta, kterou diplomantka ušla za poslední rok, byla dlouhá a – což je nejdůležitější – úspěšná. Výchozí koncepce a hypotézy dostaly některých důležitých změn. To, co bych především zdůraznila, je, že Jana Jirků byla schopna některé původní, dle mého názoru problematické premisy přehodnotit, původní téma do hloubky rozpracovat a rozvést do podoby, která je argumentačně poměrně vyrovnaná a přesvědčivá, ve smyslu znalosti pramenů poučená a – což není nepodstatné – stylisticky vytříbená.

Diplomantka si téma své závěrečné práce na Katedře estetiky zvolila téma velmi odvážné. O porovnání strukturalistické estetiky Jana Mukařovského, představitele Pražského lingvistického kroužku, a feministických estetických přístupů se dosud, alespoň co je mi známo, nikdo nepokusil. (Já sama jsem Mukařovského strukturalistické názory před několika lety využila v genderové analýze výtvarného díla české surrealistické malířky Toyen, a to především z hlediska nového pojetí autorství a umělecké subjektivity, ale na přímou komparaci s feministickými teoriemi jsem se nesoustředila.) Jelikož se v českém prostředí feministickým přístupům mnoho pozornosti nevěnuje, což platí nejen pro oblast estetiky, ale pro jiné uměnovědné obory (výjimkou jsou filmová studia), je i *pokus* (zdůrazňuji toto slovo, protože diplomantka si je, vlastně po „mukařovsku“, vědoma nemožnosti zachytit pravou a objektivní podstatu sledovaného fenoménu a nečiní si nárok na žádnou definitivu) o srovnání Mukařovského s představitelkami feministického myšlení v jistém ohledu průkopnický. Jana Jirků se nicméně ve své komparativní studii nevyhnula některým úskalím. Právě na ně bych si dovolila poukázat. Nikoli proto, abych význam a kvalitu diplomové práce zpochybnila – tu považuji za velmi vysokou, zvláště s ohledem na to, že se nejedná o disertační, nýbrž o diplomovou práci. Chci na ně poukázat proto, že považuji další výzkum tohoto tématu za velmi podnětný a zajímavý a že jedině diskusí o všech jeho, byť i problematických aspektech může v další práci diplomantky vést ke skutečně erudovanému příspěvku současné uměnovědě.

Pražský lingvistický kroužek a jmenovitě Jan Mukařovský začali být v posledních dvou desetiletích znovu objevováni nejen tuzemskými uměnovědci a estetiky, ale rovněž jejich protějšky v západní Evropě a ve Spojených státech amerických. S vrcholícím poststrukturalistickým myšlením na přelomu osmdesátých a devadesátých let minulého století se totiž logicky objevila potřeba hledat kořeny tohoto myšlenkového, byť ne jednotného proudu, který představitelé PLK

nepochybně spoluformovali. Zatímco se však někteří významní myslitelé zabývali vztahem mezi poststrukturalismem, postmodernismem (jenž v mnoha ohledech na poststrukturalismu vyrostl) a feminismem, vztah posledně jmenovaného myšlenkového a politického směru k meziválečnému strukturalismu se v akademických kruzích dosud zásadněji nerozebral. A to i přesto, že mnohá jeho východiska jsou dodnes relevantní pro přední představitelky a představitele feministické či genderově orientované filosofie, uměnovědy i umělecké kritiky, jelikož mohou sloužit jako skvělý nástroj k feministicky zaměřenému podkopávání zažitých uměnovědných schémat, která ještě v meziválečné době znemožňovala ženám účastnit se na velkém projektu „modernismu“.

Jana Jirků se opírá především o sociologicky orientované feministické myšlení, které je dominantní (nikoli však jediné) v anglosaském prostředí. Diplomantka si pro svou analýzu vybrala nepochybně vůdčí a nejvlivnější osobnosti feministického uměnovědného a umělecko-historického (spíše než estetického) myšlení, které se od počátku sedmdesátých let minulého století vymezovaly vůči hluboko zakořeněné tradici kantovské estetiky a autonomie umění. Ačkoli se tato volba jeví jako logická, právě tento aspekt práce považuji za poněkud problematický. Jde totiž o to, že opustíme-li teritorium anglosaského světa, setkáme se i s jinými, neméně vlivnými feministickými přístupy, jež nejsou jednoznačnou protiváhou kantovského pohledu na umění. Příkladem budiž francouzská feministická filosofie a estetika zastoupená třemi významnými autorkami – Julií Kristevou, Hélène Cixous a Luce Irigaray. Tyto autorky, které mají dodnes řadu následovnic, totiž zastávají názor, že feministické myšlení má rovněž svá estetická specifika a že styl či formu (psaní, malování apod.) je nutné nahlížet jako autonomní projevy lidské kreativity, subjektivity, identity a touhy. (Odtud i tradice tzv. *écriture féminine* – „ženského psaní“.)

Jana Jirků nicméně velmi přesvědčivým způsobem nachází a vykládá paralely mezi strukturalistickou estetikou Jana Mukařovského a feministickými přístupy v estetice, a to zvláště tam, kde vysvětluje vztahy mezi uměním a společností, tedy toho, co u Mukařovského zastupuje „mimoestetické funkce a hodnoty“. Již v úvodu přesně formuluje, že obě koncepce „shodně přiznávají důležitost společenského kontextu pro umění a jeho pochopení.“ (s. 11)

Zatímco Jirků v diplomové práci dobře dokládá, že Mukařovský navzdory uznání těchto funkcí a hodnot vždy respektuje a přihlíží také k estetickým kategoriím, u představitelky feministického myšlení shledává naprostou převahu zájmu o mimoestetično. Feministické přístupy dle ní soustředí svoje úsilí zejména na dokázání přítomnosti mimoestetických hodnot v díle. Na jiném místě pak autorka praví: „Mukařovský se zajímá hlavně o sdělovací funkci jazyka, feministky o dílo s jasně erotickým či politickým námětem.“ (s. 35) Právě zde bych si dovolila s Janou Jirků polemizovat. Osobně totiž právě sdělovací funkci jazyka (byť by to byl „jazyk“ neliterární, výtvarný, o němž jde v diplomové práci především) u feministických myslitelky za zcela klíčový, a rozhodně nejde jen o hledání a výklad erotických či politických námětů.

Jak ukazuje například komplexní a více než pětadvacet let se rozvíjející práce Janet Wolffové, kterou Jana Jirků na několika místech cituje, feministické myslitelky nadále věnují pozornost estetickým či dokonce stylovým otázkám; estetické prvky nicméně nechápou jako neutrální, ideologií nedotknuté kategorie, nýbrž jako ty umělecké

elementy, které – podrobí-li se náležitému výkladu – dokáží „sdělovat“: reflektují nejen politikum, ale sdělují rovněž vnitřní pocity, fyzické pohnutí, jsou zrcadlem (třebas i pokřiveným) lidské identity, odrážejí touhu (zdaleka nejen erotickou) i institucionální zájmy... Wolffová hovoří o „krizi estetické hodnoty“, jak správně uvádí Jana Jirků. V jejím případě (a v případě řady jiných autorek) však nejde o explicitní zpochybnění estetické kvality jako takové, nýbrž o snahu podkopat přijatý estetický kánon, díky němuž se ve sféře umění ocitají výhradně díla umělců mužského pohlaví (nadto bělochů a představitelů určitých společenských vrstev), a o demonstraci toho, že estetika se nerodí v ideologickém a kulturním vakuu, tzn. že nikdy není „čistou“ estetikou a že v sobě nese nejrůznější mimoestetické „kódy“. Nejde tedy o rezignaci na estetické hodnoty díla, ale o jejich otevření, diverzifikaci a chápání v širokých souvislostech. (Proč jinak by se mnoho feministických uměnovědkyň zasazovalo o rozšíření obsahu pojmu „umění“ o aspekty vycházející například z ženské rukodělné tradice, která rozhodně neměla nic společného ani s Erosem, ani s politikou? A proč by se právě francouzská feministická tradice tolik zabývala otázkou slasti/libosti a mnohasmyslovosti umělecké tvorby a její recepce?)

Na závěr bych ráda otevřela ještě dvě otázky (okruhy problémů), které v souvislosti s diplomovou prací Jany Jirků považuji za zásadní a které – bude-li se diplomantka této problematice nadále věnovat – by mohly posílit váhu a přesvědčivost tohoto výzkumu.

1. Jana Jirků si ve své práci vybrala oblast výtvarného umění a jiným oblastem věnuje poměrně málo pozornosti, aniž by však tuto svou volbu nějak vysvětlila. Přitom například literární feministická teorie a historie je neméně bohatá a možná by její zevrubnější sledování na problematiku, která je v centru zájmu diplomantky, mohlo vrhnout jiné světlo.
2. Představitelé meziválečného strukturalismu, včetně Jana Mukařovského, věnovali hodně pozornosti nejen rozboru samotného uměleckého díla, ale rovněž jeho vnímání na straně diváka (čtenáře, recipienta). Právě jemu dodnes věnují velkou pozornost čelní představitelky světové feministické uměnovědy. Otázkou je, proč se právě této dimenzi, která vychází i dialogu a intersubjektivitu, diplomantka nevěnuje.

Mgr. Martina Pachmanová, Ph.D.
Odborná asistentka
Katedra dějin umění a estetiky
Vysoká škola uměleckoprůmyslová v Praze

V Praze dne 24. 5. 2007